

Jován Sztérija-Popovics, a szerb dráma megteremtője, 1948 március 9-én tért vissza Szerbiából, hogy élete hátralevő részét szülővárosában, Versecen a csalódás magányában végleg az irodalomnak szentelje.

A csalódásra alapos oka volt. Mert akkor már két évtizedes irodalmi mult állt mögötte, vígjátékait és ünnepélyes párosszal írott tragédiáit, melyekkel a nemzeti hagyományoknak akart irodalmi formát adni, az egész szerb nyelvterületen sikerrel játszották, s Sztérija alakja magasan kiemelkedett a bontakozó sok ellentmondással küszködő szerb szellemi életből. Mivel azonban nemcsak író volt, de kultúrpolitikus is, erről az irodalomnál is veszélyesebb területről érte az a csalódás, amely a magyar szabadságmozgalmak első napjaiban haztérésre kényszerítette. Sértődöttségében lemondott magas közjogi állásáról, — a belgrádi közoktatásügyi minisztérium első tisztviselője volt, a valóságban legfőbb szervezője és irányítója Szerbia kulturális életének, — mivel hangos és elkeseredett hajsza indult a Szerbiában élő vajdaságiak ellen.

De a magány és csalódottság éveiben már irodalmi munkásságát is kedvesegetten folytatta. Életművének kiteljesedéséhez mindössze négy színdarabbal járult hozzá, s ha ezek közül a „Hazafiak” című szatirikus drámája legjelentősebb alkotásai közé tartozik is, úgy kell visszatekintnünk a szűkebb hazájába megtért Sztérijára, mint aki nemcsak a közéletnek, de az irodalomnak is hátat fordított. Az a körülmény, hogy még egy kötetre való verset írt, s szétszórva különböző lapokba oktató célzatú cikkeket és tanulmányokat, mit sem változtat azon a tényen, hogy húsz éven át tartó alkotómunkája után a lemondás líraian rezignált korszaka kezdődött életében s tartott egészen a haláláig.

Mikor hazatéréseivel egyidőben a márciusi ifjúság a bécsi példákön felbuzdulva forradalmi tettekre határozta el magát, nemcsak a Pilvax-kávéház és a Muzeumkert környéke volt hangos, de a Thököliánum szerb fiatalsága is a forradalomért lelkesedett. Sztériját azonban nyolcévi távollét választotta el az otthoni viszonyoktól s így

talán mindenkinél érdekeltenebbül és tárgyilagosabban vehette szemügyre a körülötte zajló eseményeket.

Véleménye ezekről a napokról sehol sincs feljegyezve, hogy azonban később, már a szabadságharc idején, a Béccsel való szembezállást helyeselte, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy szoros barátságot tartott fenn Popovics verseci pravoszláv püspökkel, aki Rajacsiccsal ellentétben a megértést kereste a magyarokkal.

Hogy ennek a magatartásának okát csakugyan eredendő konzervativizmusában kell-e keresni vagy pedig abban a csalódásban, amelyet Szerbiából hozott magával, arra nehéz lenne határozottan megfelelni. Különbözik Sztérijának ez az évtizedeken át hangoztatott konzervativizmusa kérdésessé válik, ha irodalmi munkásságát nézzük, fejlődését, küzdelmét önmagával, ifjúkori ideáljaival s későbbi bátor szembehelyezkedését a korabeli szerb irodalommal. Mert amíg fiatal éveiben Vidakovic Milován hatása alatt írta drámáit, melyekből hamis történelmi és romantikus nemzeti szemlélet áradt, később nemcsak mesterét tagadta meg, de egész korai irodalmi munkásságát is. A „Hazug és Füllentő”, a „Zsugori”, a „Felfuvalkodott Tökfej” már semmi közösséget nem tart az akkori szerb drámai irodalom fellengzős, ünnepélyes pátozásával, ezekben a vígjátékokban Sztérija szakított azzal a módszerrel, amely az írókat az ő korában a történelmi legendáknak szinte mifológikus feldolgozására kényszerítette. Vígjátékai az akkori környezetben játszódtak s közönsége legtöbbször önmagát látta a színpadon. Ebben volt Sztérija nagy újító szerepe. S ezekben a bátran és fölényesen felépített, élő világot kifejező vígjátékaiban mutatkozott meg az ő igazi ember magatartása, életszemlélete, erkölcsi felfogása, amely fölötté, áll kora és osztálya erkölcsének, ezekben nyilvánult meg kultúráltsága amely gazdagabb és szerteágazóbb volt, mint kortársai és író társa műveltsége.

S ennek ellenére mégis sokáig úgy beszéltek és írtak róla, min aki nem képes elszakadni a szerb irodalom hagyományaitól. Hiábáltozott meg vígjátékaival a lassan alakuló szerb szellemi életet, hiábáltozott volt a szerb közművelődés reformere, maradinak tartották csak azért, mert Vuk nyelvújítási mozgalmát nem tette magáévá, mer 1854-ben, amikor a népi nyelv már teljes és általános diadalt aratott, ő egyházi ósláv nyelven, elavult ortográfiával jelentette meg verseskötetét.

De ugyanakkor éles hangon támadta és gúnyolta vígjátékaiban azokat az úrhatnám szerbeket, akik lenézték a népi nyelvet. Parafrázisokat írt lötyögő tógában, feszelőgő ódaköltők görögtüzes szenvedélyének ürességéről s iróniája nem kímélte még Doszitolj Obradovicsot sem. Közben az ő verseiben is gyakran túlteng az a gyak

an hamisnak és erőltetettnek tűnő világfájdalom, melyet másoknál kifogásolt.

S ami még szembetűnőbbé teszi irodalmi munkásságában az el-entmondásokat, az, hogy amíg Szerbiában az ország iskolaügyeit szervezi, szerepének méltóságával nem tartja összeegyeztethetőnek vígjátékai előadását. A minisztérium első tisztviselője, gondolja, négse írhat mindennapi dolgokról. De nem tagadhatja meg önmagát. Hivatali munkája után vígjátékain dolgozik, mintha a szerepével író kétlakiságért akarna bosszút állni, s így marad az asztalfiókjában féltucat nagyszerű társadalombíráló komédia. Ugyanakkor szerb történelmi tragédiákat is ír a kor igényeinek megfelelően, hogy megteremtse a nemzeti repertoár alapjait; reprezentatív alkotásokat, amelyek nem vehetnek árnyékot a magas közjogi állást betöltő szerzőre.

Szerbiából visszatérve végetért az a szerepe, amely többet adott a látszatra, mint a lényegre, s amelyet csak úgy tudott elviselhetővé tenni, hogy titokban, az asztalfióknak írva kigúnyolta a társadalmat, amely őt olyan magas polcra helyezte. S mintha nemcsak a visznyokban és kortársaiban csalódott volna, de megcsömörlött volna multjától is, ezért kereste a magányt, ezért fordult szembe most már nyíltan és leplezetlenül környezetével, író társaival, sőt azzal a sok reménnyel kecsegtető nemzeti mozgalommal is, amely népének jelentős részét a magyar szabadságharc ellenzőjévé tette.

Az irodalomtörténész Szkerlics szerint Sztérijának ezt a visszavonulását és érdektelenségét a közélettel szemben családi bajok és betegsége is sietette. De halála után száz évvel egyre általánosabbá válik az a felfogás, hogy környezetének sívársága kényszerítette a rosszkedvű magányra, a bizalmatlanságra, s az a kilátás-alanság, amelyet nemcsak a maga sorsában érzett, de amely az ő negítélése szerint népére nézve is érvényes volt. Nem hitt a szerbeknek adott ígéreteken és a szabadságharc leveretése után meggyőződhetett róla, hogy igaza volt.

De amikor legnagyobb, legjelentősebb színművét a „Hazafiakat” megírta 1849-ben, még nem kapott igazolást a bekövetkezett eseményekben ez az ő sötét jóslata. Akkor még egyedül állt az egész világgal szemben, Vajdaságban váltakozó hadiszerencsével folytak a harcok s Sztérija olykor a krónikás hűségével jegyezte az eseményeket, azok következményeit az emberekre, s főlényesen bíráló szemlélettel formálta a változó időkhöz alkalmazkodó alakokat. Olyan szerbekről írt, akik kabátjuk hajtókáján a magyar kokárdát viselik, alatta pedig a szerb nemzeti színeket azzal a kifogással, hogy így a szerb színek közelebb vannak a szívükhöz. Ezek a hangos és mindig az első sorokban ágáló „hazafiak” fenyegetődznek, bosszú-ért lihegnek, fosztogatnak, ha alkalmuk nyílik rá, de abban a pillá-

natban átpártolnak az ellenfélhez, amint helyzetük válságos lesz, é a másik oldalon süt ki a nap.

Sztérija nem nézte az éremnek mindkét oldalát. Nem érdekelte hogy a másik táborban vagy Versec másik városrészében bizonyár ugyanígy megvoltak a felbomlott társadalmi rendet a maguk érdekében kihasználó és kegyetlen törtetők. Az ő Gavrilovicsa tagadj a „szemet-szemért, fogat-fogért elvet” s arra hivatkozik, hogy a vi harok elültével a népeknek megint csak együtt kell élni. Sztérij saját népének törtetőit és konjunktúra-lovagjait ítélte el, amibé kiérződik a népnevelő reformer otkató hangja. Szerbiából azért jöt el, mert úgy érezte, egyedül maradt, néhányan a legjobbak közül – Branko Radicevics és Gyura Danicsics is — ellene fordultak – Versecen, szülőföldjén viszont, ahol az őt megillető tisztelettel fogadták, maga kereste az egyedüllétet azzal, hogy szembeszállt a többséggel.

Micsoda erkölcsi bátorság kellett ehhez, s milyen szilárd elv következetesség! Mert jól tudta, milyen reakciót vált ki magatartása a kispolgári tömegekből, hiszen a „Hazafiakban” éppen erről írt. S az a hét év, amit még a szabadságharc után élt, most már nem a csendes és nyugodalmas élet jegyében folyt. „Magyarórnak” mondták, ami egyet jelentett az árulással, Halála után harminc éven é hallgattak róla, s valóban nagy történelmi távlatra volt szükség, hogy ne csak rehabilitálják, hanem azokat a társadalmi erőket is elmarasztalják, amelyek az ő bátor és helyes nézeteit, következetese férfias magatartását az árulás jelzőjével bélyegezzék meg.

A „Hazafiak” politikai tartalmánál és irányzatosságánál fogva ma nem időszerű mű. Ami azonban mégis minden időkre érdekessé teszi, az éppen abból a tulajdonságából ered, hogy egy rendkívüli egészen sajátos légkört írt meg benne, a forradalommal szembe egy új forradalmat támasztó reakció tiszta és határozott kritikájá. A világirodalomban is párját ritkítja maga a téma és a szerző állásfoglalása.

Az esprit actuelnek azonban megvan az a hátránya, hogy olykor a valóság követésében túlságosan megkötí az író kezét. Drámai felépítés és bonyolítás szempontjából a „Hazafiak” sem egységes mű. Szerkezeti fogyatékosága azonban teljesen eltörpül és háttérbe szorul a szélesen kezelt társadalmi rajz mellett, s alakjainak a történelem adja a hitelességet. Az a történelem, melynek igazságai változnak az idők folyamán, az a történelem, amely először a feledédfátylával takarta be Sztérija nevét, hogy azután százötven évvel születése és száz évvel halála után a magányos ember, a családostól író és a tisztaszemű társadalombíráló Sztérija igazságát fogadja el teljes egészében.